

УДК 349.6

Андрій Жовнерук,

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НЕЗАКОННИЙ ВИДОБУТОК БУРШТИНУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ КАТАСТРОФИ

Стаття присвячена проблемі незаконного видобутку бурштину і аналізу обсягів шкоди, що завдається екології в процесі такої діяльності. Також здійснюється розгляд спроб на законодавчому рівні належним чином врегулювати видобуток бурштину і надаються рекомендації для подальшої невідкладної стратегії вирішення «бурштинового питання».

Ключові слова: бурштин, корисні копалини, незаконний видобуток бурштину, екологічна катастрофа.

Постановка проблеми. Нині питання оптимальної взаємодії людини і природи гостро постали перед світовою спільнотою. Постійне намагання підвищити продуктивність своєї праці з метою отримання якомога більшого доходу супроводжується підвищенням ступеня конфліктності взаємодії людини з навколишнім природним середовищем.

Україна також не стоїть осторонь проблеми раціонального використання природних ресурсів і взаємодії з природою. Звичайно, з огляду на певні політичні, соціальні та економічні проблеми, питання екології поки що не висуюються на перший план, але насправді така ситуація є бомбою уповільненої дії.

Сучасний стан навколишнього природного середовища характеризується величезними масштабами змін ландшафтів. Особливо гостро ця проблема постала в північно-західних районах Полісся, які потерпають від нещадного видобування корисних копалин, а саме бурштину. Самовільне видобування бурштину заподіює непоправну шкоду економіці України та природі регіону, зокрема спричиняє порушення структури рельєфу і природних ландшафтів, погіршує екологічний стан ґрунтів, призводить до негативних змін у режимі поверхневих і підземних вод та до знищення лісів.

Метою статті є аналіз:

- причин, що сприяють поширенню незаконного видобутку бурштину;
- обсягів шкоди, яка завдається екології в процесі видобутку бурштину;
- спроб на законодавчому рівні належним чином врегулювати таку діяльність;
- подальшої невідкладної стратегії вирішення «бурштинового питання».

На проблему незаконного видобування бурштину і необхідності правового регулювання такої діяльності звертали увагу такі вчені та посадові особи органів державної влади: О. Ю. Дрозд, М. К. Лісний, С. М. Наумов, Н. І. Бабічев, О. М. Вітенко, В. О. Баранова, Ф. І. Василичук, О. І. Курильов, В. П. Воловик, І. І. Горин, П. В. Діхтєвський, О. М. Єшук, В. В. Кривенко, Р. В. Кройтор, М. Г. Лустюк, З. Р. Маланчук, С. С. Савкевич, Р. Ф. Черниш,

О. А. Черненко та ін. Та все ж натеper комплексно не розглянуто питання заподіяння шкоди екології внаслідок «варварських» методів добування бурштину.

Виклад основного матеріалу. Наша держава з перших років проголошення незалежності почала освоювати місцеві родовища бурштину і відразу ж наштовхнулася на проблеми, аналогічні з тими, що мають бурштинові комбінати Росії, Польщі: відсутність захисту природних ресурсів від розграбування й знищення, розкрадання на всіх стадіях пошуково-розвідувальних робіт, нелегальний видобуток і оборот бурштину, несанкціонований державою промисел «стателів» (копачів) тощо.

Україна посідає друге місце в світі за покладами бурштину, який до того ж вирізняється найвищим у світі відсотком бурштину ювелірної якості. Загалом глобальний ринок бурштину-сирцю оцінюється Міжнародною асоціацією бурштину (International Amber Association, IAA) у 1,2 млрд євро, а його щорічний видобуток коливається від 500 до 800 тон. Майже 80% цього обсягу видобувається в Україні і країнах Балтії, з них 30-40% припадає на нашу країну (річні показники коливаються залежно від кон'юнктури ринку, при цьому майже весь камінь видобувається нелегально). Також ведеться видобуток у Середземномор'ї, Румунії, Азії (М'янма), Америці (США, Канада, Мексика) і Австралії.

Офіційно українські підприємства щорічно видобувають усього близько 4 тон, що становить приблизно 5% від реального обсягу видобування бурштину в Україні. Внаслідок цього державному бюджету щорічно спричиняється збиток на сотні мільйонів гривень. Як зазначає Р. Ф. Черниш співвідношення ювелірного та технічного бурштину в Україні становить 24 і 76% відповідно, тоді як у Польщі та Росії частка великих шматкових фракцій ювелірної якості не перевищує 10-15% видобутку [1, с. 124]. Також слід зазначити, що невелика глибина залягання (лише 2-7 м) зумовлює те, що український бурштин-сирець на 20-40% дешевший, ніж в інших країнах.

Загалом, проблема неконтрольованого видобутку та обороту бурштину в Україні

виникла ще наприкінці 1980-х, і з кожним роком вона набуває дедалі деструктивнішого характеру, що ускладнює її остаточне вирішення.

Це пояснюється тим, що якщо в 90-х роках минулого століття обладнання нелегального старателя для видобутку бурштину складалося з лопати, лотка, сита й ручного бура, то в ХХІ ст. «чорні» старатели озброїлися сучасною важкою технікою – гідромотопомпами, драгами, екскаваторами та іншими гірничопрохідницькими засобами, що призвело до збільшень масштабів руйнування й перетворення Полісся на зону екологічного лиха.

Перше десятиліття нинішнього століття ознаменувалося розширенням площі порушених земель Українського Полісся. Результатом незаконного видобутку бурштину є: негативні наслідки в екологічній сфері (заподиюється непоправна шкода лісам, знищується родючий шар ґрунту, порушується цілісність геологічних пластів тощо), підривається економіка країни (недоотримання коштів у вигляді відповідних податків, зборів та платежів до державного та місцевого бюджетів від здійснення господарської діяльності щодо видобутку та реалізації бурштину, його експорту за кордон України, користування надрами тощо), а також зростання соціальної напруги та криміногенної обстановки. До того ж ці негативні явища набули такого обсягу, що стали загальнодержавною проблемою.

Незаконний видобуток на посівних площах і пасовищах завдає прямої шкоди й непоправних втрат сільському господарству. Крім безпосередньої шкоди, яка завдається екосистемам лісів, боліт і суходолів, мотопомповий видобуток бурштину повністю знищує близькоповерхневі (до 4–10 і більше метрів) продуктивні бурштиноносні горизонти, що формувалися протягом мільйонів років.

Загострення перелічених вище проблем у нашій країні призвело до порушення сформованої за століття екосистеми Українського Полісся, цілковитого занепаду державного видобутку унікального каменю, переважання непрозорих схем видобутку і кримінальних сутічок, відсутності легального ринку, заміни його тінювим і контрабандою [2].

За своїм руйнівним впливом на природу «варварський» видобуток бурштину в умовах Полісся можна порівняти з проявами негативних геологічних процесів. Натепер екологічна ситуація в місцях нелегальних розкопок стала розглядатися як катастрофічна з важкими наслідками в майбутньому, що викликало резонанс розуміння й широкий відгук в Україні та суміжних державах Балтійсько-Дніпровської бурштиноносної провінції: Білорусі, Польщі, Калінінградській області РФ, Литві, Латвії та ряді інших європейських країн.

Видобування бурштину є важким і небезпечним ремеслом для старателів, оскільки:

- часто роботи проводяться вручну лопатами;
- специфіка роботи полягає у необхідності постійного перебування у холодних, вологих ямах, що призводить до численних захворю-

вань. Зважаючи на те, що більшість молоді в районах видобутку коштовного каменю працює на таких промислах, то це взагалі є небезпечним для демографічної ситуації північно-західного Полісся;

- трапляються часті випадки смертей через обвал ям тощо.

З огляду на вищезазначені ризики, причинами незаконного видобутку, скуповування, зберігання, переробки й реалізації бурштину є:

- неглибоке залягання продуктивних пластів бурштину;

- безробіття й тяжке становище населення, геоекологічне невігластво влади і місцевих жителів, у тому числі підростаючого покоління;

- відсутність або недієвість законів про охорону надр і нормативно-правового забезпечення трудової діяльності у сфері видобутку, виробництва й використання бурштину;

- неефективна протидія незаконному видобутку та обороту бурштину в Україні з боку парламенту, Кабінету Міністрів, посадових осіб обласних, районних і сільських адміністрацій.

Щодо нормативно-правового регулювання видобутку бурштину, то держава намагалася втримати бурштинові запаси від розкрадання неодноразово. Ще у 1992 р. президент України видав розпорядження «Про охорону і використання Клесівського родовища бурштину у Рівненській області», яким зобов'язав уряд вжити заходів з організації належної охорони і видобутку бурштину виключно державними підприємствами. Розпорядження чинне дотепер, але державну монополію на видобуток бурштину було скасовано 18 жовтня 2005 р. змінами до Закону «Про підприємництво».

Постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 № 827 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1370) бурштин віднесено до корисних копалин загальнодержавного значення, що спричинило подальшу необхідність його правового регулювання [3].

09 вересня 2010 р. Верховна Рада України попередньо ухвалила проект Закону України «Про бурштин», що містив положення про спеціальні дозволи на користування бурштиноносними надрами на родовищах непромислового значення, які мали видаватися обласними радами без проведення конкурсу. На нашу думку, це положення було досить суперечливим, тому що в українських реаліях відсутність конкурсу призвела б до монополії певних ділків і розвитку корупційного складника.

14 грудня 2010 р. Закон «Про бурштин» був відхилений. Представляючи вето президента в парламенті, перший заступник міністра охорони навколишнього природного середовища повідомив, що в 2011 році буде підготовлений і внесений на розгляд парламенту новий законопроект про бурштин. І дійсно, 02 серпня 2011 р. під реєстр. № 9041 був внесений на розгляд Верховної Ради України проект Закону України «Про особливості розробки родовищ бурштину, які не мають промислового значення», поданий народним депутатом України М. Х. Шершуном, але 16 грудня 2011 р. Вер-

ховна Рада України повернула проект закону суб'єкту на доопрацювання.

З 10 грудня 2014 р. у Верховній Раді опрацьовувався проект закону «Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення» № 1351, поданий народним депутатом Юрієм Вознюком [5]. При цьому законопроект передбачав визначення принципів державної політики у галузі видобутку бурштину-сирцю, повноважень Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади щодо видобутку бурштину-сирцю та поводження з ним на родовищах та проявах, які не мають промислового значення, повноважень місцевих рад, користувачів бурштиноносних надр; вид і строки користування, спрощений порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами, особливості видобутку бурштину-сирцю фізичними особами на земельних ділянках, які перебувають у їхній власності, прав та обов'язків користувачів бурштиноносних надр на родовищах та проявах, які не мають промислового значення, плати за користування надрами тощо. Законопроект також передбачав запровадження до 01 січня 2017 року мораторію на надання надр у користування з метою геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ бурштину на ділянках, які мають промислове значення. Як зазначає В. О. Баранова, фактично цим законопроектом пропонувалося законодавче регулювання відносин з видобування однієї корисної копалини (бурштину-сирцю) на родовищах і проявах, які не мають промислового значення, що мало залишитися поза сферою дії Кодексу України про надра – базового законодавчого акта у сфері гірничих відносин, спеціального кодифікованого законодавчого акта у сфері надрокористування [6, с. 13].

Однак вже 26 грудня 2014 р. на заміну вищезазначеному законопроекту був запропонований альтернативний варіант – проект закону «Про видобування та реалізацію бурштину» № 1351-1 [7]. Даний законопроект спрямований на вдосконалення правового регулювання відносин у сфері видобування та реалізації бурштину. У ньому визначаються види та строки користування бурштиноносними надрами, особи, що можуть бути користувачами таких надр, порядок укладання договорів про видобування бурштину тощо. У проекті також встановлюється статус спеціалізованих комунальних підприємств та «старательських» артілей в бурштиновій галузі, порядок надання спеціальних дозволів на користування бурштиноносними надрами, плата за їх користування, порядок поділу ділянок таких надр на «старательські» ділянки тощо. Окрім того, визначаються особливості набуття права користування на геологічну інформацію про бурштиноносні надра, порядок утворення та діяльності бурштинової біржі, особливості проведення біржових операцій на таких біржах тощо.

Висновки

Проблема видобутку бурштину комплексна. Вона торкається багатьох аспектів соціально-економічного, освітнього, культурного й політичного життя країни, а також низки важливих питань природознавчих наук – геології, геоморфології, палеогеографії і біології, у тому числі екології регіону. Тому вона потребує комплексного вирішення на державному рівні. Сьогодні на порядку денному стоїть завдання невідкладного прийняття ряду кардинальних законів про збереження національного багатства країни – бурштину – та захисту його від розграбування.

На нашу думку, для вирішення питання незаконного видобутку бурштину слід розробити стратегію, яка буде включати:

- повне припинення в зоні лиха недержавного видобутку бурштину;
- впровадження суворих покарань у разі порушення закону, аж до примусової конфіскації мотопомп, майна, великих штрафів і кримінального переслідування;
- проведення рекультивациі всіх порушених земель;
- забезпечення фінансування геолого-пошукових, розвідницьких і науково-дослідних робіт з бурштину силами Держгеонадр та Інституту геологічних наук НАНУ;
- вирішення проблеми зайнятості населення в зоні екологічного лиха, що передбачає розвиток інфраструктури місцевих громад;
- розробка рішення про старательський видобуток бурштину на непромислових ділянках бурштинопроявів;
- встановлення цивілізованих форм відносин територіальних громад, на чийх землях видобувається бурштин, старательських бригад і державних видобувних підприємств.

Проблема незаконного видобутку бурштину є нагальною і потребує якомога швидшого вирішення. Внаслідок такої діяльності старателів заподіюється непоправна шкода ґрунтам (вимиваються поживні речовини і утворюється болотиста місцевість, на якій не ростуть рослини), водам (для того, щоб забезпечити наявність води для гідропомп старателі проривають канали, змінюють русло річок, що призводить до їх осушення і зникнення), здоров'ю самих копачів (тривале перебування в холодних, мокрих ямах сприяє розвитку багатьох захворювань, що може призвести до демографічної катастрофи на Поліссі).

Нині внаслідок видобування бурштину в північно-західних районах Полісся наявне порушення гідрологічного режиму, висихання та суттєве зменшення обсягу лісових ресурсів.

Вітчизняне законодавство не регулює належним чином процес видобутку бурштину, тому перш за все Верховна Рада України має прийняти закон, який дозволить ефективно і з мінімальною шкодою для екології здійснювати добування цього дорогоцінного каменю.

Список використаних джерел:

1. Черниш Р. Ф. Щодо окремих проблемних питань законотворчості у сфері легалізації видобутку корисних копалин (бурштину-сирцю) / Р. Ф. Черниш // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського союзу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 черв. 2016 р. – Херсон : Гельветика, 2016. – С. 124–127.
2. Мацуй В. М. Бурштинове Полісся – «дурні землі», «п'яний ліс» і «місячний ландшафт». Назавжди? / В. М. Черниш // Газета «Дзеркало тижня». – 2017. – Вип. № 11.
3. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 року № 827 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF>.
4. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 грудня 1994 р. № 827 : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2005 р. № 747 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 33. – Ст. 130.
5. Про особливості видобутку бурштину-сирцю на родовищах і проявах, які не мають промислового значення : проект Закону України від 10 грудня 2014 р. № 1351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52817.
6. Про видобування та реалізацію бурштину : проект Закону України від 26 грудня 2014 р. № 1351-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53194.
7. Баранова В. О. Актуальні проблеми законотворчості у сфері легалізації видобутку бурштину / В. О. Баранова // Проблеми легалізації видобутку бурштину місцевими жителями : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 11 вересня 2015 р. / Ред. кол. В. В. Галунько, І. В. Гиренко, О. Ю. Дрозд, С. О. Короед та ін. – К.: «МП Леся», 2015. – 136 с.
8. Кодекс України про надра : Закон України від 27 липня 1994 р. № 132 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/132/94-вр.

Стаття посвячена проблемі незаконної добыче янтаря и анализу объемов ущерба, наносимого экологии в процессе такой деятельности. Также рассматриваются попытки на законодательном уровне должным образом урегулировать добычу янтаря и даются рекомендации для дальнейшей неотложной стратегической решения «янтарного вопроса».

Ключевые слова: янтарь, полезные ископаемые, добыча янтаря, экологическая катастрофа.

The article is devoted to the problem of illegal mining of amber and analysis of the extent of damage caused by ecology in the process of such activities. Also, consideration is given to attempts at the legislative level to adequately regulate amber mining and to provide recommendations for further urgent strategy for resolving the «amber issue».

Key words: amber, minerals, illegal amber mining, ecological catastrophe.